

Andersen & Gud

TEOLOGISKE LÆSNINGER I H.C. ANDERSENS FORFATTERSKAB

REDAKTION CARSTEN BACH-NIELSEN & DORIS OTTESEN

Andersen & Gud

Andersen & Gud

Teologiske læsninger i H.C. Andersens forfatterskab

REDAKTION:

CARSTEN BACH-NIELSEN &

DORIS OTTESEN

Forlaget ANIS
København 2004

Andersen & Gud
Teologiske læsninger i H.C. Andersens forfatterskab
Redaktion: Carsten Bach-Nielsen & Doris Ottesen

© Forfatterne og Forlaget ANIS, 2004

Bogen er sat med Garamond på Religionspædagogisk
Center og trykt hos Narayana Press

ISBN 87 7457 350 0

Omslag: Mindgame
Ejnar Nielsen: Udsnit af mosaik i portrummet under
Stærekassen, København 1932-38. Foto: Jørgen Watz

Udgivet med støtte fra H.C. Andersen 2005 fonden

Forlaget ANIS
Frederiksberg Allé 10
DK-1820 Frederiksberg C
tlf. 3324 9250 - fax 3325 0607
www.anis.dk

Forord 7

Skitser til et jubilæumsbillede 9
Af Carsten Bach-Nielsen

Fantasi

Troldspejlet 29
Af Svend Bjerg

Natursyner 39
Af Kirsten M. Andersen

Fantasiens tragedie: Andersen læst med Løgstrup 61
Af Hans Hauge

Romaner, rejser og digte

Den religiøse fritænder 81
Af Niels Kofoed

Den røde tråd 101
Af Doris Ottesen

Mellem derwisher, jøder og katoliker 119
Af Finn O. Hvidberg-Hansen

Om salmedigteren H.C. Andersen 139
Af Lisbeth Smedegaard Andersen

Eventyr og temaer

H.C. Andersen i prædikenen – Eventyr og evangelium 153
Af Gudmund Rask Pedersen

Nåde for nåde 173
Af Jacob Bøggild

Himmelsk og jordisk kærlighed i H.C. Andersens
eventyr og historier 191
Af Monica Papazu

Det værgeløse menneske 211
Af Leif Bork Hansen

Thi himmeriget er deres ... 233
Af Annelise Søndengaard

Forfatterliste 249

Forord

Det er ikke let og ligetil ved 200-årsdagen at sige noget nyt om H.C.Andersens kristendom som et sammenhængende tankesystem. Det er heller ikke sigtet med denne bog. Men alle bidragyderne forudsætter, at H.C. Andersen i hele sit liv såvel som i sit forfatterskab, i alt hvad han troede, tænkte og fortalte, befandt sig inden for kristendommens univers. Og bidragyderne har så ud fra denne forudsætning valgt en vinkel, en perspektivering af kristne temaer inden for forfatterskabet i hele sin bredde. Hvad enten det nu er mødet med andre religioner, eller det er den frit tænkende kristnes position, der stilles til debat. Det er læsninger i forfatterskabet, der er tilstræbt og ikke en apologi for den ene eller anden – mere eller mindre ortodokse – udtydning af den evangelisk-lutherske tro. Vi mener, at en sådan tilstræbelse enten ville være at læse noget ind i værket, som muligvis slet ikke findes i det, eller en misforstået rettergang for at gøre skel mellem ret og falsk tro.

For det kan jo ikke nægtes, at Andersen og den kristendom, han levede i og med, har været et modsigelsens tegn gennem hele det 20. århundrede. Holder vi os i den teologiske kreds, fældede kirkehistorikeren P.G. Lindhardt i 1950'erne med baggrund i Vilhelm Grønbechs religionskritik en entydig dom over guldalderkristendommen og dens pilgrimsmyte. Mindre end et halvt århundrede senere skrev en ny tids digterteolog, Johannes Møllehave, inspirerende om H.C. Andersens humor – hans salt – og om forholdet mellem eventyr og lignelser. Hermed tog Møllehave en tråd op, der var blevet afbrudt med den hårde eksistensteologi i 1950'erne, hvor der blev skelnet skarpt såvel mellem religion og evangelium, som mellem kultur og kristendom.

Derfor vil bogens indledningsafsnit foretage en række punktnedslag i perioden fra det sidste runde jubilæum i 1905 og op i 1960'erne for der igennem at give et bud på, hvordan Andersen har været læst og fortolket i løbet af det 20. århundrede. Bidrag til fortolkningen og forståelsen af Andersen siden 1960'erne vil man finde i flere artikler længere fremme i bogen.

Vi har valgt at gruppere bidragene i tre blokke. De tre første artikler sætter fokus på fantasibegrebet i Andersens eventyr. Derpå følger en række artikler, der samler sig om de genrer, der ikke udgøres af eventyret, nemlig romaner, salmer og rejseberetninger. Endelig følger så en samling af tematiske læsninger i eventyrforfatter-skabet. Blandt disse findes også overvejelser over og eksempler på, hvordan H.C. Andersen som evangeliefortolker og -formidler finder sin plads i prædikenen i dag. Også dette aspekt – H.C. Andersens teologiske aktualitet – har været bragt i overvejelse over for alle bidragsydere. Det klinger derfor også med i alle eventyrlæsnin-gerne, men er naturligvis ikke søgt udfoldet som en prædikenlære med Andersen som ledetråd. For vi har med denne essaysamling først og fremmest ønsket at give eksempler på den inspiration, der kan udgå fra Andersens forfatterskab, når man som præst i mang-foldige sammenhænge skal forkynde, fortolke og fortælle, såvel som når man som interesseret læser og lytter blot gerne vil lade sig berige af den evangeliske mangfoldighed i Andersens eventyrlige verden.

Vi beder forlagsredaktør Henrik Brandt-Pedersen modtage vor tak for initiativet til bogen – og dermed for de mange gode stunder og samtaler, vi som redaktører har haft undervejs. Stor tak til de bi-dragydere, der tog mod udfordringen og skrev af hjertens lyst. Og endelig tak til H.C. Andersen 2005 fonden, der generøst har valgt at støtte publikationen.

Carsten Bach-Nielsen & Doris Ottesen

Skitser til et jubilæumsbillede

Af Carsten Bach-Nielsen

*Det store Barn! Hans Æventyr
gør Livet ungt i sorte Byer.
Uskyldighedens søde Gave
han rækker over Verdenshave
Johannes V. Jensen*

*Svane! Svane! Der er længe siden!
Svært at bygge Bro
til din Barnetro
fra vor Nutids vingeløse Viden.
Ludvig Holstein*

Ved 100-årsjubilæet for Andersens fødsel i 1905 var den liberale teologi med et slag nærmest blevet enerådende. Den var det nye århundredes teologi. Den var antimetafysisk, omend den med den tyske og danske livsfilosofi som inspiration søgte at etablere en ny metafysik uden Gud, men med »livet selv« som centrum og instans. For den liberale teologi stod livet altid over læren. Den forholdt sig kritisk til overleverede traditioner. Kirkelære, dogmatik og rettroenhed var alt sammen det, der gennem kirkehistorien havde søgt at tage livet af evangeliet. Den rette og rene lære havde for den liberalteologiske bannerfører, dogmehistorikeren Adolf von Harnack, historisk set været en nødvendighed for kirkens etablering. Metafysikken og læren om Kristus som Guds logos havde oldkirken skabt i kristendommens kamp mod gnosticismen. Men kristendommen kom aldrig ud over disse dogmatiseringer. De voksede sammen med den nye officielle religion. Kirkelæren holdt evangeliet i sit jerngreb.

Da Harnack i 1900 – på tærskelen til det nye århundrede – holdt sine berømte forelæsninger om kristendommens væsen, fastslog han, at den gamle tid var udrundet. Kirken havde i sin overleverede, katolske form, længe været døende. Ved dens nærtforestående død ville evangeliet i sin simpelhed og majestæt rejse sig – til liv og lys for kommende tider og for en sundere slægt. Kristendommen er nemlig i sin oprindelige form – før Paulus og menighedens dogmatiseringer – enkel og livsnær. Jesu lære om Guds Rige er simpel, og den er konkret. Jesus var en mand, der levede i religionerne, gik omkring i livet, et menneske som vi – skønt med den højeste moralske vandel. Det er ikke uden grund, at den liberale teologi sværmede for prædikanten Buddha og buddhismen – skønt den som religion og livstydning måtte afvises på grund af sin pessimisme og verdensfjernhed. Om Jesus taler Harnack:

Han levede i Religionen og den var ham et Gudsfrygtens Aandedræt; hans hele Liv, al hans Følen og Tænken, var optaget af Forholdet til Gud ... Han, der er betroet den største Mission, bevarer dog stedse sit Øje og sit Øre aabent for Livet, der rører sig om ham – et Bevis for intensiv Ro og sluttet Sikkerhed »Sorg og Graad, Latter og Dans, Rigdom og Armod, Hunger og Tørst, Sundhed og Sygdom, Børneleg og Politik, Samlen og Adspredten; bortrejse fra Hjemmet, Herberge og Hjemkomst, Bryllup og Begravelse, de levendes Pragtbygninger og de dødes Gravmæler, Sædemanden og Høstfolkene, Arbejderne i Vingaarden, de ledige Folk paa Torvet, den søgende Hyrde paa Marken, Købmanden paa hans Langfart og Kvindens huslige Bekymring for Hvedemel og Surdejg, for den tabte Penning; Enkens Klage for den gnavne Foged, den jordiske Mad og dens Forgængelighed, det aandelige Forhold mellem Lærer og Elev, hist Kongepragt og Magthavernes Herskesyge, her Barnets Uskyld og Tjenerens Slid – alle disse Billeder er hans Tales Liv og gør den Anskuelig ogsaa for Børn i Aanden.« (Harnack 1900: 27-28)

Harnacks taler havde samme karakter af vækkelse og nybrud som Schleiermachers *Taler*, der 100 år tidligere var holdt for de dannede blandt religionens foragtere. Harnack taler ikke om religionen, men om kristendommen som positiv religion. Han taler ikke for de dannede, for åndseltiten, men for dem, der er ved at kvæles i en

overmoden kultur. Han taler til ungdommen. Harnack holdt siden, i 1910, foredrag i Grundtvigs Hus i København. De blev et tilløbsstykke uden lige.

En af Harnacks mest glødende danske disciple var Edvard Lehmann, der ud over at oversætte Harnacks *Kristendommen Væsen* blandt andet også sammen med Høffding introducerede religionspsykologen William James for danske læsere. Lehmann var religionshistoriker – af den teologiske skole. Og han blev om nogen et samlingspunkt for de unge, liberalt indstillede studenter. Han var med til at oprette den rebelske »Ny teologisk Forening«, der udgav en betydningsfuld serie småskrifter om alt det nye – under mottoet »Fri forskning og positiv kristendom«. Kristendommen havde intet at frygte fra den frie forskning, for der var ingen modsætning mellem de to. Tvært imod kunne forskningen etablere nye paradigmer, der løftede tænkningen og refleksionen ud over det, der var vedtaget i det 19. århundrede. Hans bøger om Grundtvig og om romantikken og kristendommen er stadig inspirerende, fordi de er skrevet fra en betragterposition, der er lige langt fra romantikkens og vækkelsernes kristendom. Lehmann nåede sin karrieres tinde, da han i 1910 blev kaldet til et professorat i religionshistorie i Berlin, hvorved han blev kollega til Harnack.

Ved Andersens jubilæum skrev Lehmann i *Studenterhjemmets Jubelbog* en artikel, der skulle få langtrækkende virkninger: »H.C. Andersen hin primitive«. Titlen er en provokation. Den rummer en religionshistorisk typebestemmelse af Andersen, ikke en psykologisk eller litterær. Han vil fra begyndelsen slå fast, at Andersens genius ikke er udgået fra det slebne guldalderborgerskab, men stammer fra almuen, fra folket, fra det førkulturelle, fra fortællekulturenes verden. Andersen er ikke spoleret af finkulturen. Han fortæller, hvor fæl Andersen så ud. Lehmann husker nemlig endnu digteren fra sin københavnske barndom. Men netop denne klumpethed var det, der gav Andersen karakter i forhold til alle de slebne, glade, smukke, galante og lapsede digtere på parnasset:

Thi denne legemets ubehjælpssomhed og ubeherskethed, som de andre ikke havde, den var jo blot et ydre vidnesbyrd om den umiddelbare opvæxt fra folkets nederste bund, der just gav Andersens digtning de allervigtigste betingelser. Han var stadig almuesmanden, selv i slips og handsker, i forkælelse og forfinelse;

men dette almueagtige var noget dybere end blot det fattigfødte. Det var en tilbagegåen til den primitivitet, hvoraf almuelivet ellers kun rummer spredte rester, men som her har samlet sig til at frembringe en fuldstændig type. (Lehmann 1905: 94-95)

Andersen ses som type, som et gennembrudspunkt for noget oprindeligt, der i kondenseret form sætter sig igennem i én personlighed. Lehmanns blik er bestemt af personlighedsreligionen, personlighedsprincippet, men også af evolutionismens fornemmelse for det oprindelige, det uspolerede. Lehmann kan tale om Andersens naturlighed som naturmenneskets smukkeste side. Lehmann blander Hegels historiesyn med evolutionismen, når han siger, at Andersen var »et naturbarn – i småt som stort. For en gangs skyld er menneskeheden begyndt forfra igen med et enkelt individ for at se, hvad det kunne føre til.« (Lehmann 1905: 97)

Andersen er dog ikke mere rousseausk naturbarn, end at han med naturalismens slagord er præget af tid, arv og miljø: »De folk, han lever op iblandt, ræsonnerer ganske som de Vilde: om verdensbygningen, om naturløbet, om årsag og virkning, om sygdom og sundhed, sjælens natur osv. ... at han levede som troende i overtroen og en tid lang ræsonnerede på det primitive menneskes vis ... gør ham enestående.« (Ibid: 98)

Lehmann genfortæller beretningen om, hvorledes Andersen, da han søgte logi hos en enke i Ulkegade, bad til billedet af enkemadammens afdøde mand, hvorledes han smurte sine tårer på billedet – og hvorledes Andersen opfattede det som om, det på magisk vis havde stemt konen til en positiv beslutning.

Det er ikke blot dødedyrkelsen, som hensætter os på menneskehedens tidligste trin, men dette, at billedet er et levende væsen, og disse tårer, som rent legemligt skal bringe bud fra sjæl til sjæl. Det er primitiv religion!

Fra dette samme menneskehedens begyndelestrin tager Andersens digtning sit opsving. Fordi hans ene hjærnehavdel er en papuanegers, kan han digterisk frembringe netop det, som menneskeslægten digtede i sin første barndom: eventyret. Thi eventyret er ligesom mythen digtningens førstegrøde her på jorden. (Ibid: 99)

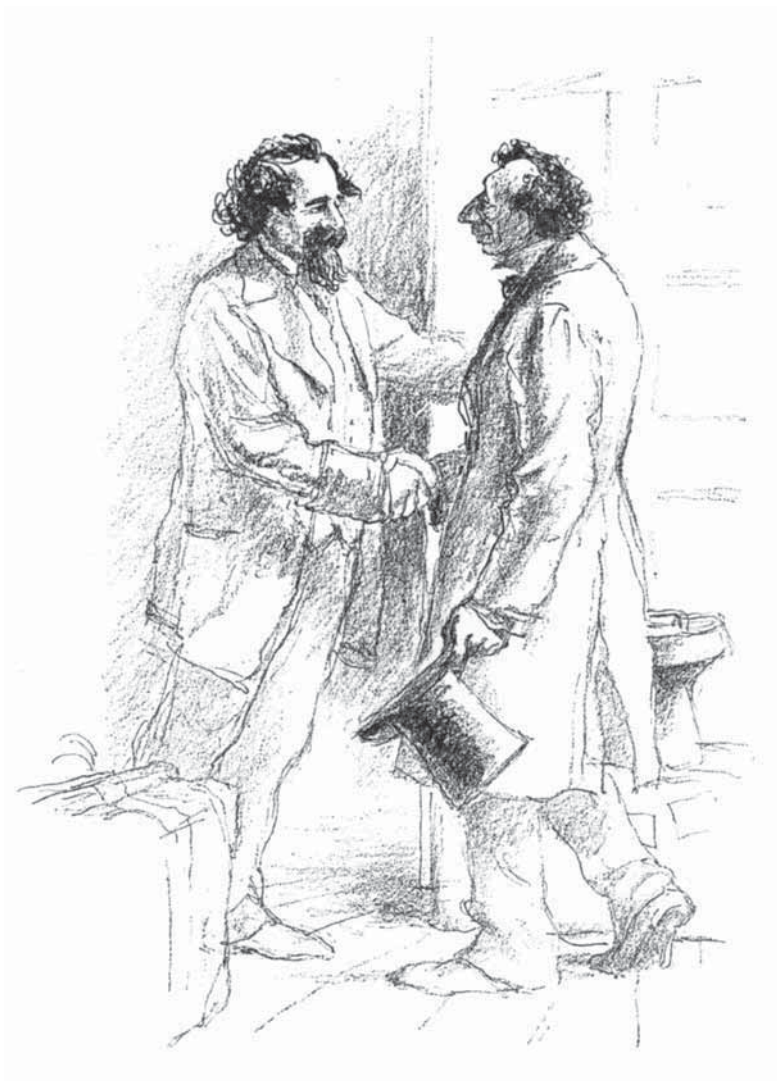
Lehmann refererer til den tyske religionshistoriske skole med blandt andre Hermann Gunkel, der arbejdede sammen med danske folkemindesamlere som Axel Olrik og H.F. Feilberg. Det er den folkelige, grundlæggende fortælling, der er basis for al højere religion og digtning. Den er oprindelig, verdensforklarende og -konstituerende – og netop hverken intellektuel eller kunstig.

Andersen har været troende på dette primitive udviklingstrin. Derfor kunne han skabe naturligt, hvilket ingen anden romantiker kunne. Hos andre bliver det kunstigt og udvendigt, for de har aldrig troet på deres egne fantasifostre: »Derfor kan de kun digte derom, men ikke digte det frem; derfor, fordi det kun var kunst, de skabte, læser man dem ikke mere.« (Ibid: 99) Kun hos Dickens finder vi en »fabelevne«, der er beslægtet og jævnbyrdig med Andersens. Den fantastiske romantik lokker Andersens skaberkraft frem, fordi den bekræfter det, »han altid havde vidst af sig selv, at der er en fantasiens verden, som er højt over denne verden, og hvori det er godt at bo og bygge.« (Ibid: 100) Fantasien stammer fra menneskehedens barndom; den er i dag intakt hos ethvert barn.

Almue, primitivitet og barndom sættes i den evolutionistiske tanke på samme niveau i menneskehedens udviklingsstadier:

Det er barnets blik for tingene, men det er også den begyndende menneskehed; thi saadan har de set på hver enkelt ting og talt og handlet med den som med et levende, villende, væsen, før de lærte at føje tingene sammen efter en naturlov, der dræbte deres egenliv ... Thi selve eventyret var jo – efterhånden som de højere klasser havde fået en højere digtning og andre åndelige idrætter, – almueens poesi, ja, mere end dens poesi: dens halve religion. Almue og børn – de enes om at beholde den arv fra menneskehedens barndom, som kulturen frigør sig fra. (Ibid: 103)

Men hvordan vil Lehmann så forklare, at Andersen ikke blev oprører, socialrevolutionær? Fordi Andersen var kristen og ordenstænger. Han kendte nok nøden, men også lykken i det simple. Lehmann siger det med et liberalteologisk slagord, at »den som har hjærtets ret, har livets ret«. Måske er det træk, at Andersen placerer Vorherre de urimeligste steder, tåbeligt og sentimentalt, men det er udslag af hans barnetros naivitet – og af dens alvor. Gud var en virkelighed for Andersen. Med det personlige gudsforhold kunne og

Mange kritikere har set et litterært slægtskab mellem H.C. Andersen og Charles Dickens. Andersen mødte Dickens i 1847 og besøgte ham i 1857. Tegneren Des Asmussen har i 1968 fantaseret sig til mødet mellem de to succesforfattere på Dickens' landsted Gad's Hill.

kan man ikke omstyrte verden, men nok formulere en samfundsutopi, ikke »Ens for alle!« men den hed »Alt på rette plads« ... det er den fordring til livet, der fordom kom ovenfra og satte folk på det lave sæde. Hos Andersen kommer den nedefra, fra dem, der fødtes i det lave. Og det er fordringen nedenfra, som verden må rette sig efter«. (Ibid: 106) Lehmann tænker her givetvis fordringen nedefra som livets, hjertets og evangeliets fordring.

Andersen tages som gidsel i Lehmanns og liberalteologiens hyldest til livet, det uspolerede, det spontane, det førkulturelle. Andersen bliver selv gjort til naturens barn. Den naivitet og troskyldighed, som Georg Brandes havde fremanalyseret i sit blændende essay om »H.C. Andersen som Eventyrdigter« fra 1869, bliver hos Lehmann bestemt biologisk, antropologisk og kulturvidenskabeligt. Brandes havde påpeget, at Andersen fandt sin vej ind på det danske parnas ved bevidst at overskride de rammer, dannelsen havde udstukket. Han fandt ved et lykkeligt greb så at sige sig selv som børnenes digter. Men barnet var knap opdaget – eller opfundet – som Brandes antyder. Andersen var med til at konstruere barnet i litteraturen. Brandes udleder, hvordan barnet sammenkædes med dyret, og derfra afledes efterhånden en sympati med planterne, skyerne, vinden. Brandes hævder, at Andersen efterhånden erobrer og koloniserer en ny verden, der dog allerede var genstand for alskens sværmeri for det naive:

Sympathien med Barnet er kun et Phænomen af Kjærligheden til Naturen. I Samfundet, i Videnskaben, i Poesien, i Konsten vare Naturen og Barnet blevne gjorte til Gjenstand for Dyrkelse, imellem Poesi, Konst, Videnskab og Samfund finder en Vexelvirkning Sted. Opstaaer der da en Digter, hvis Kjærlighed drager ham til Barnet, hvis Phantasi tiltrækkes af Dyret, af Planten, af Naturen, da vover han at følge sin Drift, da faar han Mod til at have Talent, idet hundrede tusinde dumpe Stemmer rundt om ham forstærke hans Kald, idet den Strøm, mod hvilken han *troer* at svømme, bærer og vugger ham til hans Maal. (Brandes: 215-216)

For Brandes er Andersen nok et geni, men samtidig et produkt af hele sin samtids holdninger og følelser. Andersen konstruerer sig

Midt i 1930'erne havde kunstneren Ejnar Nielsen opgaven at dekorere buen over gaden ved indgangen til Det kongelige Teaters Nye Scene med en mosaik. Ejnar Niensens mosaik blev en forunderlig blanding af byzantinsk og vesteuropæisk kunst. Tankerne ledes til dels hen på en norditaliensk kunstner som Giotto. På guldgrunden, der i byzantinsk kunst symboliserer den guddommelige sfære, åbenbares repræsentanter for dansk kunst: Oehlenschläger læser *Guldhornene*, Carl Nielsen spiller fløjte mellem fuglene, Johannes V. Jensen læser op i radioen – og H.C. Andersen repræsenterer eventyret. Alle er de placeret i det runde globe-felt, der i toppen af buen afsluttes af himmelsfærerne; dels et symbol på Gud og kosmos, dels udtryk for de sfærer, gennem hvilke radiobølgerne bringer kunsten ud i verden. Disse kosmiske himmelsfærer går igen i alle figurgrupperne. H.C. Andersen holder en bog frem, hvori der står »Livet. Eventyret«. På sin arm har han en barneprinsesse og under hans blå kappe øjnes en dreng. Atter er det religiøse motiver, der ligger til grund: middelalderens Madonna della Misericordia eller Schutzmantelmadonna, Gudsmoderen, der beskytter sine børn. Til højre rider en dreng på kæphest frem mod en port med to himmelsfærer, mod venstre sidder en gammel kone foran en lignende – men nu nedbrudt port. Eventyret dækker med sit universelle udsagn hele menneskelivet. (Foto: Jørgen Watz).

selv. Andersen er kunstner, artist. Ikke noget naturbarn, ikke en primitiv. Derimod en kulturens kolonisor af naturen.

Lehmann tager afsæt i Brandes indsigt, men hævder, at barnet ikke er en konstruktion, men selve det oprindelige, det der kommer livsmysteriets og skabelsens inderste og oprindeligste kerne nærmest.

Dunklere toner

Lehmann foretager i 1914 en læsning af Andersens »Skyggen«, men her med et langt mere dystert perspektiv. Han læser Andersen sammen med folkeeventyret, som det er optegnet hos Mathias Winther. Men han afviser nu eventyrets kraft, for vi deler ikke dets forudsætninger. Vi accepterer ikke den primitive eller animistiske baggrund for det. Andersen griber ind i det gamle eventyr, omformer det. Og hvor dybt indgrebet er, ses bedst i sammenligning med andre af romantikkens – nemlig Chamissos og Hoffmans – eventyr om skyggen. De tyske romantikere har intet eksistentielt budskab til os som læsere. Andersen derimod lader skyggen antage sit eget liv. Andersen gør skyggen til individets fjende:

Med denne Forskydning er Fortællingen blevet mere end en Fortælling. Den er blevet menneskelig Visdom, Verdenserfaring, Livstragik. Det er mennesket og dets Skyggesider, Livet og dets Skyggesider. Der behøves aldeles ingen Forskrivelse til Fanden; ingen »lille Mand« eller »graa Mand« eller nogen anden Iklædning af den Onde. Han er her i Livet selv; hans Iklædning hedder Virkeligheden. Dette at være udsat for sin egen Skyggeside, er det ikke i og for sig en Fandens Plage? Og er man det ikke altid her i Verden, enten man vil eller ej, enten man har fortjent det eller ej? ... Der er ingen Moral i dette; intet fortjent og intet forskyldt. Det er blot Livets Gang. Saaledes kommer det, og saadan gaar det. Og det er det, som er »Moralen« ... Netop det Bedste er truet af sin Karikatur; netop det Lyseste kaster den mørkeste og største Skygge. Enhver stor Mand, – enhver stor Tid – har sin Misforstaelse efter sig. De Kræfter han har sat i Gang, taarner sig op over ham. Hvad Ideen har skabt, bliver fordrejet af Virkeligheden. Skyggen bliver Legeme og bliver ved at vokse, indtil

den har taget Livet af det Lys, der skabte den. Dette er Eventyret om Skyggen. (Lehmann 1914: 108-109)

Hvad er der sket? Dette udstråler jo den dybeste pessimisme. Og er i og for sig næppe egnet som en artikel i en julebog, end ikke i den vinter, da den store krig er brudt ud. Lehmann har i mellemtiden, i 1907 skrevet sin store bog om Buddha og den indiske pessimisme, om karmaens forbandelse. Om det evigt drejende livshjul. Om meningsløsheden i den jordiske tilværelse. Ganske vist har han i sin bog søgt at holde kristendommens fane højt, men også den tolkes nu i et andet sprog. Her tales om livstragik ved siden af visdom og verdenserfaring. Det er en ny stoicisme, der vokser ud af Schopenhauer-Nietzsche-traditionen. Den får i Danmark mund og mæle i Harald Høffdings *Den store Humor* fra 1916 og siden i den spanske filosof Miguel de Unamunos storværk *Den tragiske Livfølelse*, der oversattes til dansk i 1925. Lehmann står i 1914 mellem den optimistiske liberalteologi og den dystre livsfilosofi – men med den eksistentielle interpretation af digterværket i svøb.

Det er sagt, at den liberale teologi og det 19. århundredes tænkning inden for kristendom og teologi først afgik ved døden i 1930. Først da kom en ny generation til. Blandt den ældre generation af litteraturlæsende og -fortolkende teologer, rager Oscar Geismar op. Han skulle ifølge traditionen have udtalt, at en prædiken aldrig bliver en ordentlig prædiken, før man har basket sig fri af evangeliet. Og Geismar kunne da også prædike over alt fra nationaløkonomien, digte og romaner til dagbladenes refererede småhændelser. Han var en stærk støtte for Kaj Munk og skrev en hel stribe af små bøger om litteratur. Netop i 1930 var det 125-året for H.C. Andersens fødsel.

Geismar tog anledning til at hylde digteren. Han fortsatte Lehmanns linie, idet han fastholdt digteren som den barnlige, oprindelige, naturlige. Indvendingen mod H.C. Andersen hin barnlige kan ifølge Geismar kun rejses af personer, der aldrig selv har været børn og der for intet kender til barnlig psyke:

Den egentlige Visdom, Visdommen om Livet, er, som bekendt, forholdt de kloge, men aabenbaret Børnene. Intet paa Jorden er træfsikrere end et barns Instinkt, og ingen Ironi skarpere end den, der gemmer sig i et Barnesmil. Og Sorgens Gave – ak, in-

gen Sorg er dybere end Barnets, Barnet, som er hudløs og altsaa aabent for al Ondskab og Forurettelse ... Naar Andersens Visdom virker saa overvældende, som den gør, og naar hans Vemod er saa hjærtægribende, som den er, kommer det altsammen af, at den voksne Alders Skimmel aldrig groede hen over hans Øjne eller hans Hjærte ... 125 er et noget sært og søgt Jubilæumstal, men det danske Folk har grebet denne Lejlighed til at hilse og hylde den Mand, som bar Landets Navn videst ud, H.C. Andersen hin primitive, det uafladelige Barn H.C. Andersen, den store Ensomme, der om sig samlede alle Folkeslag og Tungemaal, den store Ulykkelige, som gjorde mange glade. (Geismar 1930: 18-19)

I 1927 var den bog udkommet, der med rette blev kaldt et hovedværk inden for H.C. Andersenforskningen, nemlig Paul V. Rubows bog om Andersens eventyr. Rubow går tættere end tidligere læsere på Andersens religiøse baggrund, hans forhold til kristendommen, tro og overtro. Men han gentager ukritisk Lehmanns diagnose af Andersen som primitiv. Bag Andersens forskellige attituder til den officielle religion ligger der elementer af primitiv religiøsitet: »Andersen, der saa ofte viser sig som den Primitiv, er det ogsaa i sine religiøse Reaktioner. I Selvbiografien har vi opbevaret en kostelig Erindring, hvor vi ser ham optræde ganske som en Vild fra Papuasøerne.« (Rubow 1967: 97) Dette er intet andet end et radikaliseret citat fra Lehmann.

Andersen & Andersen on the air

En læser, der ikke var teolog, men dog præstesøn, nemlig litteraturhistorieprofessoren Vilhelm Andersen, benyttede sig ved 125-årsjubilæet og senere op gennem 30'erne af den talerstol, som radioen leverede. Han lavede skoleradioudsendelser og 10-minutters litteraturgennemgange i det æterbårne medium. Han kunne på vej til Statsradiofoniens bygning i »Stærekassen« have fulgt tilblivelsen af Ejnar Niensens mosaik af de store moderne danskere, heriblandt H.C. Andersen som en blanding af katolsk »Schutzmantelmadonna« og Jesus med de små børn, der skjuler sig under den

store beskyttende kappe. Et udsnit af mosaikken findes på denne bogs omslag og planchen på side 16.

Wilhelm Andersen havde svære problemer med den officielle kristendom. Hans livsfilosofi diagnosticeredes og spiddedes af grundtvigianeren I.P. Bang i 1912, men efterhånden parredes hos Andersen den universelle livsfilosofi på en særegen måde med en immanent forståelse af kristendommen og af den særligt gennem danske digtere forståede, tilegnede og fortolkede udgave af kristendommen. Hans organiske livsforståelse antog en affinitet til den grundtvigske væksttanke. Kristendom kan overtages, ikke længer direkte gennem evangeliet, men gennem det menneskelige – og i en stadig vækst og tilegnelse frem mod evigheden. Vilhelm Andersen var samtidig en slags ypperstepræst for den danske nationalhelligdom, litteraturen. Hans bispestav var Holbergs stok, som han gerne lagde foran sig som et særligt kraftfyldt relikvie, når han holdt sine store folkelige foredrag i 1930'erne. Ved jubilæet 1930 udtalte han:

Andersens Eventyr blev ved deres første Fremkomst fortalt for Børn. Nu Hundrede Aar derefter, forstaaes de af modne Mænd og erfarne Kvinder. Næst efter det Nye Testamente har ingen anden Bog i den nyere Tid virket videre til at forkynde Kærlighedens Evangelium paa Jorden. Hvad Paulus sagde om dette Evangelium, tør man gentage om disse Eventyr: Jeg begynder med at se stykkevis og ved et Spejl, men ender med at se Ansigt til Ansigt, at erkende, ligesom jeg og er kendt. (Andersen 1938: 57)

Fem år senere i en radioudsendelse på Nytårsaften 1935 om »Det gamle Egetræs sidste Drøm«:

Hvilken Bog skal jeg da hellere tage med end H.C. Andersens Eventyr, den lille Bog, der næst efter den store, som Præsterne har med i Kirken, er gået videst ud i Verden og dybest ind i alle Menneskene? I Eventyrerne er der Tekster til alle Taler, eller de forklarer uden videre Tale sig selv. De aabner sig for os, med det samme, vi læser dem, og efterhaanden, efter den Tid og den Alder, hvori de læses. De er Hundrede Aar i Aar, og de er dog som skrevet i Gaar. Hvad jeg nu som gammel Mand forstaar i dem,

det anede jeg som Barn, og hvad jeg forstod som Barn, det drømmer jeg nu. (Andersen 1938: 70)

Vilhelm Andersen tager videre udgangspunkt i et citat af H.C. Andersen:

»... jeg gik under de høje Ege, der var saa stille, at Børnenes leg fra de forskellige Huse lød gennem Luften. Der laa en rig Fantasi i de hældende Grene. Jeg takkede i mit Hjerte Gud for den Godhed, han viste mig.« Den Fantasi blev Andersens Religion. Han der voksede saa højt op, at han blev »et Mærke for landet« som Søfolkene siger om Egen i Strandskoven, han bøjede sig dybere ned end nogen anden for at faa alle med – alle. De sidste Ord: *Alle med – alle!* har i Eventyret Klang som det *Halleluja!* fra Brorsons Salme I denne søde Juletid, der blander sig med Naturtonen deri, før det ender.

Udgangen på foredraget er med et hint til Adolf Hitlers dom over det gamle Europa et eskatologisk udblik til Guds Rige. Det rige, der skal komme til os:

Fadervor er den store Nytaarstale til alle Mennesker og alle Tider. Eventyret er den lille danske Nytaarstale til 1936. I dem begge træder vi ind under Evigheden og Uendeligheden, som vi giver det navn, Kærlighedens, vi alene kan fatte ... Vi beder, og hvis ikke vi beder, maa vi ville, at det skal times os at føle et evigt Liv i Kærligheden og i denne Vækst en evig Uro for at faa alle med deri. Du, som lytter, og jeg, som taler, er den lille røde Blomst, og vi er alle tilsammen det gamle Egetræ. (Andersen 1938: 76)

Hos Vilhelm Andersen sker der en humanisering af det kristne og en sakralisering af litteraturen. Andersens eventyr er fortalte for børn. De er stilløse som evangeliet selv, der er fortalt til dem, der har barneører at høre med. Eventyrene fremtræder som evangeliefortællinger, der griber, fordi de rummer barnets psykologi og (den moderne efterromantiske) naturfølelse. (Jf. Koch 1926) Eventyret har fantasi, rummer håb. Det vil have alle med. Eventyret taler universelt.

Vilhelm Andersen fik et vældigt publikum i radioen. Og det lykkedes ham at give guldaldertraditionen – i en ny fortolkning – et vis folkeligt gennemslag på tærskelen til det store Ragnarok. Men tanken om det primitive, som Vilhelm Andersen ikke hyldede, overlevede ikke krigen og især ikke den nazistiske ideologis leflen for det primitive, det antiintellektuelle, instinkterne og mørkets dunkle, chtoniske magter.

Men H.C. Andersens eventyr blev siden 30'erne i stigende grad gjort til børnenes evangelium. Eventyrerne kunne, som Vilhelm Andersen sagde, holde hele livet. De ville i et livsforløb stadig kaste ny visdom af sig. Mens unge mennesker ved deres konfirmation tidligere fik Christian Winthers *Hjortens Flugt*, siden Olfert Richards *Ungdomsliv* eller Skovgaard-Petersens *Vil du frem? Troens Betydning for den der vil frem i Verden*, så blev H.C. Andersens eventyr nu den bog, unge fik med sig. En livsledsager. Og helst i dåbsgave. Sangeren Elisabet Gjerluff Nielsen er født i Skjern i 1957. I et interview med hende siges det:

Det var hendes mormor hjemme i Skjern, der lærte Elisabet mange af de danske salmer, og det lå i det hele taget som en naturlig del af opvæksten. En salmebog og H.C. Andersens Eventyr i dåbsgave, så var man godt rustet til livet. (Steens 2004)

I 1941 skrev forlaget Gyldendal i reklameøjemed, at også børnebøgerne har deres klassikere. »Først og fremmest er der naturligvis H.C. Andersens Eventyr, Grundstammen i ethvert dansk Barns Bogsamling.« Derefter opregnes Chr. Winthers *Flugten til Amerika*, *Molbohistorierne*, Kaalunds *Fabler* og *Peters Jul*. H.C. Andersens eventyr var på vej til at installere sig som en art moderniseret heligskrift. Ligesom den liberalteologiske tradition havde været på nippet til at kanonisere Andersen som en ny Jesus, der talte om livet i livets lignelser.

Zeitwende

Men denne nye status kom ikke til at stå uanfægtet. Krigserfaringen havde på den kirkelige venstrefløj ført til en afvisning af alle ideologier, af al tale om det grundlæggende, førkulturelle, samt af

ordningernes teologi. Evangeliet var Guds rene og klare tiltale af mennesket. I evangeliet mødes tid og evighed, i evangeliet føres der ikke mennesketale. Men der tales med ubetinget autoritet til vor eksistens og afgørelse. Guldalderens idealisme og falske evighedshåb afvistes på det heftigste i P.G. Lindhardts berømte Askovforedrag i 1952, der siden blev udgivet i 50'ernes mest omtalte og debatskabende bog *Det evige liv*. Lindhardt ålede kirkens alliance med almenreligiøsitetens forestillinger om gensynet bag graven. Han fastholdt med en udlevering af guldaldertraditionen den afgørende forskel mellem opstandelsestro og opstandelsesforkyndelse. Opstandelsestroen kan eftervises i alle mulige humaniserede former, men opstandelsesforkyndelsen er kun forståelig under forudsætning af synden og dommen over den. Sand opstandelsestro er ikke fremtidstro, men gudstro her og nu. Lindhardt genfortæller historien om den tjener, der

... da han gik ud af kongens sal, mødte en »medtjener«, som skyldte ham et latterligt lille beløb, og han greb ham i struben og var ved at kvæle ham for den smule penges skyld. Hvem var det, der fortaltes om? En eventyrfigur eller dig selv? Begynder du så at begribe, at skyld ikke er en mystisk skæbne, som hænger over slægten og dermed over dig, og som du skal fornemme gennem det, man kalder skyldfølelse eller syndsbevidsthed, men at skyld er en højst personlig gæld, som du selv højst personlig hæfter for? (Lindhardt 1953: 19)

For Lindhardt er evangeliet entydigt. Det er det ord, der fejrer alle menneskelige konstruktioner til side, gennemlyser dem som de idealistiske forsøg på selvfrelse, de er. Evangeliet kræver ingen fantasi eller særlig uddykning. Det er ord, der taler direkte til mig i mit forfejlede jordeliv. Og hvorfor er mit jordeliv så forfejlet? Det kan ikke være andet, så længe jeg spejler mig i mine egne religiøse forestillinger. *Det evige liv* fulgtes op af *Religion og Evangelium*, der næsten er mere radikal. Lindhardt sammenskrev bogens hovedindhold i en kort norsk artikel. H.C. Andersen udles, fordi han over for Oehlenschläger insisterede på eksistensen af et evigt liv. Det religiøse garantisystem var så indgroet hos Andersen, at han en gang med hensyn til livet efter døden til Oehlenschläger vredt udbrød: »Mennesket kan forlange det.«

H.C. Andersen er folkereligionens fornemste repræsentant i nyere tid, og gennem sine eventyr har han på den mest afgørende måde været med at give folkelig religiøsitet mund og mæle. Under den nys udkæmpede strid viste det med al eftertryk – fra både religiøs og irreligiøs side – at man i religionens løfte om fremtidigt liv så dens egentlige indhold; var den ikke i stand til at garantere det, så var – derom var alle parter enige – dens rolle udspillet. (Lindhardt 1955: 53)

Endelig bruger Lindhardt spejlmetaforen:

Religionen er et spejl, hvori mennesket spejler sig selv. Den religiøse bevidsthed er det højeste udtryk for menneskets selvforståelse: at det forstår sig selv som den, der er i forlegenhed med sin tilværelse, forstår sig selv som den bekymrede. ... Religionen er et spejl, og et spejl viser kun, hvad det spejler sig deri: derfor afslører religionen kun menneskets inderste drøm, og at det kun er en drøm. Men evangeliet sætter mennesket – det være sig religiøst eller ikke – under befaling og byder ham selvfor-glem-mende at gøre Guds vilje. Det lover ingen ting. Ikke andet end Guds Rige, som er når og hvor Guds vilje sker, og et menneske glemmer sig selv for at leve, elske livet og glæde sig over livet. (Lindhardt 1955: 60)

1950'ernes skyldtyngede og kriseplegede eksistens- og koldkrigs-teologi fandt hjem til realismen. Til Jakob Knudsen og til Martin A. Hansen. Til de moderne retroforfatterskaber, hvori den falske og overfladiske modernitets flimrende spejle knustes. Andersen forsvandt fra tapetet og blev længe henvist til folkereligiøsitet. Andersen var fortsat – på trods af Lindhardt og konsorter – den faste dåbsgave i de tusind hjem. Én teolog forlod fordummelsen i de tidedhvervske kredse og blev med P.G. Lindhardts ord »liberalteologiens eneste legitime arvtager i Danmark.« Løgstrups fænomenologi fældede ikke dom over kulturen og satte ikke dybe skel mellem kristendom, religion og erfaring.

En forfatter og kulturpersonlighed, der nærmest var synonym med højskolebevægelsen og dens stadige beskæftigelse med »det menneskelige« som forudsætningen for »det kristelige« var Jørgen Bukdahl. Han fortsatte ufortrødent med at læse, først og fremmest

de nordiske forfatterskaber. Men han er også den, der på en mere forstående og begavet måde gør op med den liberalteologiske og livsfilosofiske idealisme. Som født i 1896 kan han med god grund tage tråden fra Brandes op. Det gør han i sit essay fra 1966 »Artisten. Omkring H.C. Andersen«. Bukdahl søger ud over en af traditionen fastlagt biografisk læsning og ud over Eigil Nyborgs jungianske læsning. For Bukdahl er det så som så med al den tale om, at Andersens eventyr skulle være for børn:

Disse [børnene] var naturligvis udelukket fra de bedste eventyrs – og navnlig historiernes indre verden, men kunne dog altid glæde sig over det skalkeskjul, som fabel og fortælling var for Andersens dybere sigte, da han helt blev herre over denne lille form; dertil kom hans eminente evne til at huske barnets forestillingsverden, som han med artistisk sikkerhed kunne gengive nu, da megen erfaring, refleksion og ironi havde skilt ham fra den. Primitiv var han ikke; barnlige sjæle skriver ikke eventyr af denne art ligeså lidt som fromme folk skriver salmer. Det blev en pinefuld proces for ham at tage sit geni i besiddelse og helt lykkedes det ikke altid bundet som han var til megen følsomhed, som refleksion og ironi ikke kunne holde stangen. Men en stor artist blev han, og i dette ligner han Hamsun, thi alene bevidst og artistisk forarbejdet får det naive i en skildring tilforlidelighed; denne indre distance skal til for at det barnlige ikke bliver barnagtigt, – hvad der skal leve i kunsten må gå under i livet, siger Schiller et sted. Det gælder også Andersen i hans rejse fra tabte lande og tabte paradiser; de genopstod i poesians irrationelle plan; men megen flid og artistisk møje skulle der til for at illusionen nu kunne bære og tage den tabte virkeligheds plads. (Bukdahl 1966: 137)

Det er med disse pluk fra nogle hovedpositioner i 20. århundredes andersenbillede, vi muntert lægger ud med Andersen & Gud.

Litteratur

- Andersen, Vilh. 1938: *Landsmandskab*, København.
- Brandes, Georg 1964: *Danske Digterportrætter*, udg. med efterskrift af Sven Møller Kristensen, København.
- Bukdahl, Jørgen 1966: *Forgyldning og svinelæder. Essays om nordiske digtere*, København.
- Geismar, Oscar 1930: *Kirkemænd og Digtere*, København
- Harnack, Adolf von 1900: *Kristendommens Væsen*, overs. E. Lehmann, København.
- Koch, Carl 1926: *Religiøs Følelse og Naturfølelse*, København
- Lehmann, E. 1905: »H.C. Andersen hin primitive. Et foredrag fra hundredeårsfesten«, *Studentehjemmets Julebog*, s. 93-106.
- Lehmann, E. 1914: »Skyggen. En Æventyrstudie«, *Studentehjemmets Julebog*, s. 99-109.
- Lindhardt, P.G. 1953: *Det evige liv*, Aabenraa.
- Lindhardt, P.G.: »Religion og evangelium«, *Samtiden. Tidsskrift for politik, litteratur og samfunnsproblemer* 1955, s. 50-60.
- Møllehave, Johannes 1979: *Læsehest med æselører. Oplevelser med danske bøger fra H.C. Andersen og Blicher til Benny Andersen og Lola Baidel*, København.
- Møllehave, Johannes 1985: *H.C. Andersens salt. Om humoren i H.C. Andersens eventyr*, København.
- Rubow, Paul V. 1967: *H.C. Andersens Eventyr*, København.
- Steens, Jørgen 2004: »Livets fløjtespil og klagesang«, *Kristeligt Dagblad*, 14. august, s. 4.